

# AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ GÖMRÜK SİSTEMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

İLKİN CƏFƏRZADƏ

Bakı Dövlət Universiteti, magistrant

E-mail: cefilkin@gmail.com

## Giriş

Gömrük sistemi beynəlxalq ticarətin asanlaşdırılmasında və iqtisadi inkişafın təşviqində mühüm rol oynayır. Səmərəli və şəffaf gömrük çərçivəsinin əhəmiyyətini dərk edərək, Azərbaycan Respublikası biznesin, maraqlı tərəflərin və ümumi iqtisadi mənzərənin xeyrinə öz gömrük sistemini təkmilləşdirməyə sadıqdır. Azərbaycan beynəlxalq ticarətdə mühüm oyunçu kimi dayanır. Onun tam potensialından istifadə etmək və fasiləsiz ticarət axınlarını təşviq etmək üçün mövcud gömrük infrastrukturunu daxilində problemlərin həlli zəruridir. Təklif olunan istiqamətlər əməliyyat proseslərinin optimallaşdırılmasına, texnoloji irəliləyişlərin tətbiqinə və müvafiq maraqlı tərəflərlə əməkdaşlığın gücləndirilməsinə yönəlib.

Şəffaflıq effektiv gömrük sisteminin təməli daşıdır, treydlər arasında etimadı ruhlandırır və əlverişli biznes mühitini gücləndirir. Təklif olunan istiqamətlər mübahisələrin həlli üçün möhkəm mexanizmlərlə birlikdə şəffaf və standartlaşdırılmış prosedurların yaradılmasını vurğulayır. Şəffaflığı artırmaqla Azərbaycan xarici investisiyaları cəlb etmək, iqtisadi artımı stimullaşdırmaq və qlobal bazarda mövqeyini möhkəmləndirmək məqsədi daşıyır. Azərbaycan Respublikasının gömrük sisteminin təkmilləşdirilməsi üzrə bu istiqamətlər milli gömrük təcrübəsinin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasını, perspektivli yanaşmanı əks etdirir. Azərbaycan innovasiyaları mənimləməklə, şəffaflığı gücləndirməklə və insan kapitalına sərmayə qoymaqla təkə bugünkü qlobal ticarət mühitinin tələblərinə cavab verən gömrük çərçivəsi yaratmağa hazırdır, həm də ölkəni beynəlxalq ticarət arenasında səmərəlilik və etibarlılıq çırağı kimi mövqeləndirir.

Azərbaycan qlobal ticarət arenasında öz kursunu təyin edərək, məqalə davamlı təkmilləşdirməyə və beynəlxalq ticarət mənzərəsinin inkişaf edən tələblərinə uyğunlaşmaya hazır olan gömrük sistemi üçün anlayışlar və strateji istiqamətlər təklif edən bələdçi bənd rolunu oynayır.

Gömrük siyasətinin həyata keçirilməsi ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin qorunmasında, daxili bazarın qorunmasının gücləndirilməsində və milli istehsalın

təşviqində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müsbət iqtisadi transformasiyalara nail olmaq strateji tarazlığı, Azərbaycan sahibkarlarının qlobal əməkdaşlıqlarda iştirakını təşviq etmək və xarici sənayeçilər və yerli qurumlar arasında ədalətli rəqabəti asanlaşdırmaq üçün proteksionist tədbirlərin qeyri-adekvatlığını aradan qaldırmağı tələb edir.

Düzgün istiqamətlənmiş gömrük siyasəti idxal strukturlarını yüksək keyfiyyətli münasibətlərin xeyrinə yenidən formalaşdırmaq potensialına malikdir və təkə idxal olunan malların deyil, həm də yerli istehsal olunan məhsulların qiymətlərinin aşağı düşməsinə kömək edir. Gömrük orqanlarının əsas rolu ixraca nəzarət və malların keyfiyyətinin qiymətləndirilməsini əhatə edir. Bundan əlavə, fiskal funksiyasının saxlanması tarixən olduğu kimi gömrük xidməti üçün əsas diqqət mərkəzində olmaqda davam edir.

Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyi çoxsaylı təhdidlərlə, o cümlədən xammal ixracından həddən artıq asılılıq, maşınqayırma, elektrotexnika, kimya və digər məhsullar bazarlarının azalması ilə üzləşir. Müxtəlif ölkələrin Azərbaycanın strateji əhəmiyyətli xammal bazarına nəzarət etmək riski var. Ölkə getdikcə daha çox müxtəlif istehlak mallarının idxalından asılıdır və bu onu xaricdən gələn iqtisadi və siyasi təzyiqlərə qarşı həssas edir. İqtisadiyyat belə xarici təzyiqlər altında artan kövrəklik nümayiş etdirir. İdxal-ixracın yüklənməsi və daşınmasında çətinliklər Rusiya Federasiyası və İran İslam Respublikasının sərtləşmiş mövqeləri ilə daha da güclənir. İqtisadiyyatın yenidən qurulması prosesində Azərbaycanın xarici kreditlərə arxalanması onun manevr imkanlarını məhdudlaşdırır, xarici iqtisadi sövdələşmələrlə bağlı kriminal fəaliyyətlər də mövcuddur [5, s.158].

Azərbaycanın gömrük siyasəti ölkənin iqtisadi və siyasi mənzərəsinə təsir edən müxtəlif amillər nəzərə alınmaqla formalaşdırılır. Hazırda ixracı tənzimləyən demək olar ki, bütün inzibati vasitələr aradan qaldırılmışdır. İxrac kvotalarının və rüsumların aradan qaldırılmasına baxmayaraq, gömrük orqanlarının ixrac əməliyyatlarına nəzarətdə ayıq-sayıq olması çox vacibdir. Yalnız iqtisadi tədbirlərə arxalanmaqla ölkədən kapital axınının qarşısını tam ala bilməz. İxrac

istehsalının qaytarılmasının təmin edilməsi məsələsi keçmişdə olduğu kimi, ciddi problem olaraq qalmaqda davam edir.

Milli istehsal və istehlak strukturunun xüsusiyyətlərini, ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsini, müxtəlif obyektiv və subyektiv amillərin təsirini nəzərə alaraq, xarici ticarətin tənzimlənməsi sistemi və onun lizinq mexanizmi üçün vahid yanaşma vacibdir. Birincisi, milli iqtisadiyyat xarici iqtisadi əlaqələrdən əhəmiyyətli dərəcədə asılılıq nümayiş etdirir. İkincisi, keçmiş SSRİ dövlətləri ilə tarixən möhkəmlənmiş iqtisadi əlaqələr MDB çərçivəsində iqtisadi inteqrasiyanın prioritetləşdirilməsini zəruri edir. Üçüncüsü, digər inkişaf etməkdə olan ölkələr kimi Azərbaycan həm iqtisadi inkişafının yüksəldilməsi, həm də qlobal iqtisadi əlaqələr sisteminə inteqrasiya məsələsini eyni zamanda həll etməlidir. Dördüncüsü, müasir qlobal ticarət sistemi dövlətlər üçün bütün iqtisadi siyasətlərə ciddi xarici tələblər və məhdudiyyətlər qoyur və Azərbaycan kimi inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün xüsusilə çətin mühit yaradır. Beşincisi, Azərbaycan iqtisadiyyatının texnoloji imkanlarını yüksəltmək və qlobal bazarda rəqabətqabiliyyətli istehsal kompleksləri yaratmaq üçün strukturun yenidən qurulmasına ehtiyac var.

İqtisadi islahatların ilkin mərhələsində qarşıya çıxan çətinliklər həm tarif siyasətinə təsir göstərmiş, həm də gömrük qaydalarında ixrac tariflərinin tətbiqinə təkan vermişdir. Gömrük prosedurlarını əhatə edən xarici ticarətin tənzimlənməsi iqtisadi inkişaf üçün xammal ixracı imkanlarından istifadə etməyə, eyni zamanda yüksək emal olunmuş məhsulların ixrac potensialının tədricən artırılmasına və ixracın əmtəə strukturunun şaxələndirilməsinə yönəldilməlidir. Bu məqsədlərə nail olmaq effektiv ixraca nəzarət sistemini zəruri edir. Ölkənin qlobal iqtisadi sistemə maneəsiz inteqrasiyasını təmin etmək üçün diqqəti ixracın şaxələndirilməsinə yönəltmək, ixrac mallarının emal səviyyəsini yüksəltmək və beynəlxalq istehsal kooperasiyasında iştirak etmək vacibdir. Bu problemin həlli iqtisadiyyatın fəal şəkildə yenidən qurulmasını, perspektivli sahələrin inkişafının məqsədyönlü şəkildə təşviq edilməsini, qlobal təcrübədə ixracın stimullaşdırılması üçün tanınmış metodların tətbiqini, xarici iqtisadi əlaqələrin həcmində və strukturuna təsir göstərmək üçün tarif və qeyri-tarif tədbirlərindən istifadə etməyi nəzərdə tutur [7, s.216].

Keçid mərhələsində müxtəlif xarici iqtisadi və ticarət siyasətlərindən istifadə etməklə Azərbaycan iqtisadiyyatının qlobal iqtisadi sistemə sürətli inteqrasiyasını asanlaşdırmaq planının formalaşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Xarici ticarətin tənzimlənməsi struktur tənzimlənməsinin tərkib hissəsi kimi nəzərdən keçirilir. Xarici ticarətdə kəmiyyət məhdudiyyətlərini tamamilə aradan qaldırmaq vaxtından əvvəl və zərərli olardı. Hazırda ÜGT-yə üzv ölkələr hələ də konkret mallara belə məhdudiyyətlər tətbiq edirlər və bu alətin davamlı istifadəsini yaxın gələcəkdə rədd etmək olmaz.

Struktur tənzimlənməsinin ümumi çərçivəsində xarici ticarət alətlərinin rolu aşağıdakı aspektləri əhatə etməlidir:

- Perspektivli sahələrin inkişafı üçün zəruri məhsulların idxalının asanlaşdırılması.

- İlkin inkişaf mərhələsində yaranan sahələrlə rəqabət aparan məhsulların idxalının məhdudlaşdırılması. Bu, rəqabətdavamlı olmayan sektorların tədricən struktur transformasiyasına şərait yaradılmasını və bu prosesin mənfi sosial nəticələrini minimuma endirmək məqsədi ilə belə restrukturizasiyadan keçə bilməyənlərin mərhələli şəkildə ixtisarını nəzərdə tutur.

- Digər iqtisadi siyasət tədbirləri ilə buna nail olmaq mümkün olmadıqda daxili bazarda malların adekvat təchizatının təmin edilməsi.

- Tədiyyə balansının əlverişli vəziyyətinin saxlanması.

- Xarici ixracatçıların yaratdığı haqsız rəqabətə qarşı milli istehsalçılara müdafiə təklif edilməsi.

Bu kontekstdə həm tarif, həm də qeyri-tarif tənzimləmə üsullarının ağıllı şəkildə tətbiqi ilə müsbət nəticə əldə etmək olar.

Gömrük tarifinin funksiyasında iqtisadiyyatın struktur tənzimlənməsi həlledici rol oynayır. Əhəmiyyətli diferensial tarif mühüm sektorlar üçün mühafizəyə üstünlük verməklə rüsumların ümumi diskresion səviyyəsini aşağı salmaq potensialına malikdir. Beləliklə, struktur siyasətin əsas komponenti kimi tarif siyasətinin inteqrasiyası zəruridir. Gömrük rüsumlarının dinamikasının diqqətəlayiq aspekt ola biləcəyi hər bir əsas sənaye sektoru üçün fəaliyyət proqramının hazırlanması mühüm əhəmiyyət kəsb edir [3].

Müəyyən bir müddət ərzində Azərbaycanın ixrac imkanlarını artırmaq üçün inkişaf etməkdə olan sektorlara, eləcə də struktur yenidənqurmadan keçən böhranlı sektorlara dəstək üçün güclü müdafiə tədbirləri tətbiq edilməlidir. Bu sektorlar gücləndikcə

tarif maneələri də tədricən azaldılmalıdır. Əksinə, qlobal miqyasda rəqabətə davamlı sənayelər və nisbətən kiçik işçi qüvvəsinə malik daha az perspektivli sektorlar hazırda tarif mühafizəsini tələb etmir. Gömrük tarifinin standart səviyyəsi həddindən artıq yüksək olmamalıdır; daha doğrusu, o, müvafiq məhsul üçün milli bazarı qorumaq məqsədilə lazım olan səviyyədə müəyyən edilməlidir. Yeni prinsip idxal olunan malların qiymətini yerli qiymət səviyyəsinə uyğunlaşdırmağa və aksizli mallar kimi büdcə problemlərini həll etməyə imkan verməlidir. Hökumətə milli və qlobal bazar şərtlərindəki dəyişikliklərə cavab verməyə imkan verərkən, rüsumlardakı dəyişiklikləri onları kəmiyyətlə ifadə edən şəkildə diaqnoz qoymaq vacibdir.

Kəmiyyət normalarının müəyyən edilməsində Dövlət Statistika Komitəsinin müvafiq sahələr üzrə məlumatları, dünya bazarının vəziyyəti, dövlət büdcəsində və milli proqramlarda əksini tapmış inkişaf istiqamətləri mühüm məlumatlar kimi çıxış edə bilər. Xarici iqtisadi fəaliyyətin cari əmtəə nomenklaturası (XİFƏN) beynəlxalq standartlara uyğundur və MDB ölkələrində istifadə edilən XİFƏN-ə uyğunlaşdırılır. Bununla belə, o, yerli məhsul və malların, məsələn, qara kürü, yerli dərman bitkiləri, nadir vəhşi təbiət, quşlar və s. kimi nüansları tam şəkildə tutmaqda acizdir. Bu nomenklatura dəqiqləşdirmə tələb edir. Hər bir tarif mövqeyinin XİFƏN kodu ilə aydın şəkildə müəyyən edilməli olduğunu vurğulamaq vacibdir.

Deməli, ölkədə istehsal olunan, ixrac edilən və idxal olunan hər bir əmtəə növünün müxtəlifliyinə uyğunlaşmaq üçün nomenklaturanı müəyyən dərəcədə uyğunlaşdırmaq lazımdır. Tarifin fiskal funksiyasının əsas məqsədi, xüsusilə aksizli mallara tətbiq edilən rüsumlar vasitəsilə təmin edilməlidir. Bununla belə, gəlirin azalmasının qarşısını almaq üçün bu ödənişləri həddindən artıq artırmamaq çox vacibdir. Büdcəyə daxil olan maliyyə vəsaitlərinin dayanıqlığının təmin edilməsi aktual vəzifə kimi dayanır. İxrac rüsumları götürüldükdən sonra idxal gömrük ödənişləri (rüsumlar, vergilər və yığımlar daxil olmaqla) xarici iqtisadi fəaliyyətdən əldə edilən büdcə maliyələşdirməsinin yeganə mənbəyi olaraq qalır.

Xarici iqtisadi fəaliyyətdən büdcəyə müstəsna gəlir mənbəyi kimi xidmət edən idxal gömrük ödənişləri ilə bağlı yaranmış problemin həlli qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada mövcud nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsindən, fiziki şəxslər tərəfindən həyata keçirilən ödənişlərin düzgünlüyündən

və onun icrası sahəsində bacarıqlardan asılıdır. Bu işdə əsas məsuliyyət gömrük orqanlarının üzərinə düşür. Xarici iqtisadi fəaliyyətdə dövlət tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi xarici iqtisadi əlaqələr sferasında faktiki şəraiti dəqiq təsvir edən analitik və statistik tədqiqatlar olmadan mümkün deyil.

Beynəlxalq ticarət sistemi qeyri-tarif tənzimləmə tədbirlərini tanıyır, bunlar xarici malların idxalında qəfil artım nəticəsində milli iqtisadiyyata dəyən zərərin qarşısını almaq və ya yumşaltmaq üçün nəzərdə tutulmuş qoruyucu tədbirlərdir. Eyni zamanda, xarici ixracatçıların haqsız rəqabətinə qarşı yönəlmiş tədbirlər tamamilə qanunidir [8, s.72].

Əvvəllər istifadə edilən bir neçə material indi qadağandır. Kənd təsərrüfatı məhsulları, alkoqollu içkilər, tütün məmulatları və qeyri-vacib istehsal olunan mallara, xüsusən də ölkədə hələ inkişaf etdirilməyən yeni məhsul növlərinə tədiyyə balansında disbalans yaranmışda idxala kəmiyyət məhdudiyyətləri qoyula bilər. İdxal mallarına qoyulan bu məhdudiyyət məhsulun ölkə daxilində inkişafına dəstək üçün qoruyucu tədbir kimi izah edilir. Gömrük nəzarəti mexanizminin təkmilləşdirilməsi prosesində effektiv nəzarəti təmin etməklə yanaşı, gömrük prosedurlarını sadələşdirmək məqsədi ilə Ümumdünya Gömrük Təşkilatı (ÜGT), eləcə də Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT) və YUNKTAD ilə məhsuldar əməkdaşlığın qurulması vacibdir. Xarici ticarətdə Azərbaycana qarşı ayrı-seçkilik halında müdafiə və əks tədbirlər sisteminin yaradılmasına ehtiyac var. Bundan əlavə, Azərbaycanın İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının (İƏT) üzvü olmasına baxmayaraq, hələ ÜTT-nin üzvü olmadığı hallarda belə, ölkənin maraqlarını qorumaq üçün mexanizm hazırlanmalıdır. Qeyd edək ki, İƏT-in çoxsaylı üzvləri, o cümlədən İran və Türkiyə də ÜTT-nin üzvüdür. İƏT çərçivəsində bağlanan sazişlər ÜTT-nin tələblərinə uyğun qayda və metodların həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

Hazırda gömrük siyasətinin əsas istiqaməti Azərbaycanın Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzvlüyü ilə bağlı gömrük məsələlərinin strateji formalaşdırılmasıdır və bu, həm ümumi iqtisadiyyat, həm də dövlət büdcəsi üçün maksimum fayda əldə etmək məqsədi daşıyır. Bu kontekstdə Azərbaycan Respublikasında yeni diferensiallaşdırılmış gömrük tarifi sisteminin tətbiqi xüsusi əhəmiyyət kəsb edən təşəbbüs kimi qiymətləndirilir. Bu yeni sistemin yaradılması zamanı əsas məqsəd gömrük tariflərinin artırılmasından ibarət deyildi. Əvəzində əsas diqqət tariflərin bü-

cə gəlirlərinin yaradılması rolunu yerinə yetirməsi ilə yanaşı, həm də yerli istehsalın tənzimlənməsində həlledici rol oynamasını təmin etmək idi. Bu sistem Azərbaycanın ÜTT-yə daxil olmasına qədərki dövr üçün optimal hesab olunur [2].

Ölkəmizin ÜTT-yə daxil olması qlobal iqtisadi münasibətlərə inteqrasiya mərhələsini göstərir. ÜTT-yə üzv olduqdan sonra Azərbaycan öz iqtisadiyyatının müqayisəli üstünlüklərindən istifadə etmək, ticarət şəraitini yaxşılaşdırmaq, ixracın kəmiyyətini və müxtəlifliyini artırmaq, satış bazarlarını sabitləşdirmək, coğrafi əhatə dairəsini genişləndirmək və məhsulun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasını stimullaşdırmaq üçün əlverişli şərait təmin etmək şansı əldə edəcək.

Azərbaycanın ÜTT-yə daxil olması bir sıra müsbət nəticələr verir:

- ÜTT-yə üzvlük Azərbaycana təkcə qlobal ticarətdə daha geniş iştirak etməyə imkan vermir, həm də milli maraqları nəzərə alaraq onun inkişafının formalaşmasında fəal iştirak etməyə imkan verir.

- İxracatçılarımız və idxalçılarımız müxtəlif sazişlər (QATT, QATS, TRİPS və s.) vasitəsilə yaradılmış vahid hüquqi bazadan faydalanacaq, digər ölkələrlə ticarət əməliyyatlarında beynəlxalq hüquqi müdafiəni təmin edəcəklər. Beləliklə, ölkə digər dövlətlər tərəfindən əsassız ayrı-seçkilik tədbirlərindən qorunacaqdır.

- Tarif və qeyri-tarif maneələrinin ölkənin digər ölkələrlə ticarətdə ixracına mənfi təsirləri əhəmiyyətli dərəcədə azalacaq. Bu, Azərbaycanın beynəlxalq istehsalat əməkdaşlığında və qlobal biznes əməkdaşlığının müxtəlif formalarında iştirakına yol açır, birgə müəssisələrin yaradılmasından əqli mülkiyyət mübadiləsinə qədər əməkdaşlıq üçün geniş imkanlar təklif edir.

- Bu sahədə mübahisələrin və uyğunsuzluqların həlli, yerli istehsalçıların sağlam beynəlxalq rəqabətə cəlb edilməsi üçün konkret hüquqi baza yaradılacaq [9].

Bu inkişaf Azərbaycanın qlobal reproduktiv proseslərə inteqrasiyasını sürətləndirəcək, xarici iqtisadi fəaliyyətə istiqamətlənmiş perspektiv sektorların artımına təkan verəcək. Eyni zamanda, müasir istehsal və idarəetmə texnologiyalarının idxalı potensialı genişlənərək ölkəyə daxil olan birbaşa investisiyaların artmasına səbəb olacaq.

Bununla belə, etiraf etmək çox vacibdir ki, Azərbaycan ÜTT-yə üzv olduqdan sonra qazanc və itkilər də var. Bir neçə problem yarana bilər:

- ÜTT-yə daxil olduqdan sonra Azərbaycandan ÜTT standartlarının icazə verdiyi istisna olmaqla, xarici ticarətin tənzimlənməsinin qeyri-tarif üsullarından imtina etməsi tələb olunacaq. Bu, potensial olaraq daxili bazar üçün qorunma səviyyəsini azalda bilər.

- Xarici ticarətdə qeyri-tarif tədbirlərindən imtina etməklə yanaşı, Azərbaycan idxal tariflərini aşağı salmağa məcbur olacaq. Bu, xüsusilə böhranla üzləşən iqtisadiyyat üçün çətin bir proses ola bilər. Bir çox yerli istehsal sahələrinin rəqabət qabiliyyətinin xeyli aşağı olduğunu nəzərə alsaq, xarici istehsalçıların sürətli axını milli istehsalın müəyyən seqmentlərinin azalmasına və hətta məhvinə səbəb ola bilər.

- Bundan əlavə, bu dövrdə fiskal problem yarana bilər. Gömrük ödənişlərinin azalmasının kompensasiyası, xüsusən də vəziyyət idxal rüsumlarının və vergi yığımlarının aradan qaldırılması ilə adekvat şəkildə həll edilmədikdə, mürəkkəb bir işə çevrilir.

- Digər bir məsələ yerli istehsalçılara göstərilən dəstəklə bağlıdır. ÜTT, xüsusən də kənd təsərrüfatı ilə bağlı müəyyən səviyyədə çeviklik nümayiş etdirsə də, hər hansı tətbiq forması ÜTT prinsiplərinə birbaşa zidd olaraq digər üzv ölkələrə qarşı ayrı-seçkilik kimi qəbul edilə bilər.

- Digər potensial problem milli qanunvericiliyin ÜTT-nin norma və qaydalarına uyğunlaşdırılmasıdır. Bu uyğunlaşma vergilər, büdcələr, gömrük və s. ilə bağlı qanunvericilik aktlarını əhatə edəcək və bu sahələrdə əsaslı dəyişiklikləri zəruri edəcək.

Bütün bunlar ÜTT-yə üzv olmaq istəyən hər bir ölkənin danışıqlara hərtərəfli hazırlaşması və aydın strategiyanın formalaşdırılması zərurətini vurğulayır. Artıq Azərbaycanın bu təşkilata daxil olması ilə bağlı müzakirələrin ilkin mərhələsi başlayıb. Çox güman ki, bu ilkin mərhələ tezliklə yekunlaşaraq ikinci və əsas mərhələnin - birbaşa danışıqların başlanğıcını qeyd edəcək. Bu danışıqlar zamanı Azərbaycanın yaxın gələcək üçün tarif siyasətinin konturları müəyyənləşdiriləcək. Bu məqamda ÜTT-yə üzv ölkələr təbii ki, Azərbaycan bazarına çıxış üçün əlverişli şərait axtaracaq, aşağı tarif dərəcələri müəyyən etmək və qeyri-tarif maneələrini aradan qaldırmaq məqsədi daşıyacaq. Bununla belə, Azərbaycanın maraqları əks strategiyanın həyata keçirilməsini tələb edir: bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə daxili bazarın maksimum qorunmasını təmin etmək, həssas vəziyyətdə müxtəlif sahələrin modernləşdirilməsinə vaxt ayırmaq və onların rəqabət qabiliyyətini əsaslı şəkildə artırmaq [1].

Danışıkların hazırkı tarif səviyyəsindən daha yüksək tariflərlə aparılması sərfəli olardı. Bu yanaşma bir neçə məqsədə xidmət edir: Birincisi, ilkin olaraq yüksəldilmiş dərəcələr sonrakı danışıqlar üçün “ehtiyat” rolunu oynaya bilər. Danışıqlar zamanı Azərbaycanın şərti şərtlərlə qarşılaşacağı ehtimalı var. Bununla belə, milli istehsalçıların maraqlarına zidd şərtlərlə ÜTT-yə üzv olmaq mümkün deyil. Çin on ildən artıqdır ki, ÜTT danışıqlarında iştirak edir və eyni zamanda iqtisadi tərəqqiyə əsaslanan güclü ixrac genişlənməsinə nail olur. Bu strategiya danışıqlar zamanı ölkə ÜTT-yə üzv olduqdan sonra potensial iqtisadi təsirləri minimuma endirməklə yanaşı, fundamental məsələlərdə ölkənin mövqelərini qoruyan kompromislərə imkan verən siyasətlərin tətbiqini nəzərdə tutur.

İkincisi, Azərbaycanın “açıq” iqtisadiyyata malik olduğunu bəyan etməsinə baxmayaraq, proteksionizm siyasətini həyata keçirməyə məcburdur. Bununla belə, bu dövrdə geniş yayılmış proteksionizmdən uzaqlaşmaq və bunun əvəzinə seçici proteksionizm siyasətini qəbul etmək vacibdir.

Üçüncüsü, daxili bazarı qorumaq üçün tarif tədbirləri ilə yanaşı, ÜTT standartlarının icazə verdiyi qeyri-tarif tədbirləri də tətbiq edilə bilər. Bura kəmiyyət məhdudiyətlərinin, texniki standartların, sanitariya və fitosanitar tədbirlərin, habelə xüsusi rüsum növlərinin (məsələn, antidempinq və kompensasiya) tətbiqi daxildir.

Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün daha bir güclü tədbir tarif dərəcələrinin artırılması prinsiplərinə riayət edilməsidir. Tariflərin yüksəldilməsi, xüsusilə də konkret sənaye sahələrinə aid selektiv proteksionist siyasətin həyata keçirilməsi üçün mühüm alət rolunu oynayır.

Azərbaycan Respublikasında gömrük sisteminin təkmilləşdirilməsi və inkişafı proqramının formalaşdırılmasına ehtiyac var. Respublikanın özünəməxsus xüsusiyyətləri MDB ölkələri ilə idxal-ixrac əməliyyatlarının xüsusiyyətləri və digər xalqlarla genişlənən xarici-iqtisadi əlaqələrin xüsusiyyətləri ilə yanaşı, gömrük sisteminin uğuru təmin edən prinsiplər və metodlar əsasında təkmilləşdirilməsinin vacibliyini vurğulayır. Gömrük işinin səmərəliliyinin artırılması mexanizminin səmərəli fəaliyyətinin təmin edilməsinə yönəlmiş taktiki və strateji tədbirlər vasitəsilə istənilən çatışmazlıqlar aradan qaldırıla bilər.

Taktiki tədbirlər aşağıdakıları əhatə edir:

- Gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi, yük-

lərin yoxlanılması müddətlərinin azaldılması, seçmə yoxlanılması, daşınma, saxlama və rəsmiləşdirmə proseslərində lazımsız sənədlərin aradan qaldırılması və rəsmiləşdirmə müddətinin azaldılması.

- Gömrük məlumatlarının emalı üzrə avtomatlaşdırılmış sistemin tətbiqi.

- Gömrük və gömrüklə bağlı infrastrukturların inkişafı.

- Xüsusi vurğulamaq vacibdir ki, taktiki tədbirlər arasında bir sıra qeydiyyat prosedurlarının təkmilləşdirilməsi diqqət mərkəzində saxlanılır və müxtəlif formalarda davamlı fəaliyyət olmalıdır. Bu dövrdə riskin dərəcəsi və qruplarının qiymətləndirilməsinə diqqət yetirilməlidir [6, s.105].

İlk növbədə, strateji tədbirlər OGT-nin tövsiyələrinə uyğun olmalıdır. Bu ÜTT tövsiyələri bir neçə əsas sahəni əhatə edir, o cümlədən:

- Resurs potensialından rəşional istifadə (kadr, maddi, texniki, maliyyə və s.).

- Gömrük idarələrində idarəetmə orqanlarının gücləndirilməsi.

- İdarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi.

- Müvafiq sistem və strukturun yaradılması.

- Daha səmərəli gömrük prosedurlarının və gömrük rejimi ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi.

Gömrük xidmətinin kompleks inkişaf proqramı onun hazırlanmasının ümumi mərhələlərinin müəyyən edilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir, o cümlədən:

1) Proqramın məqsədi və həll etdiyi məsələlərin müəyyən edilməsi.

2) Əldə edilməsi nəzərdə tutulan göstəricilərin müəyyən edilməsi.

3) Texniki və əməliyyat dəstəyinin təmin edilməsi.

4) Proqramın müxtəlif növ resurslarla təmin edilməsi.

5) Proqramın işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsinin həvəsləndirilməsi.

6) Proqramın icrasının təşkili.

7) Proqramın icrasının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi.

GXİPK-nın formalaşdırılmasında mühüm təşkilati aspekt ardıcılıqdan ibarətdir. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi qanunvericilik hakimiyyətinin hüquqi və normativ xarakterli aktlarını Komitənin rəhbərliyinin göstərişlərində ətraflı rəhbər tutmaqla icra edir. Mütəxəssisləri ilə təmsil olunan gömrük xidməti bu sahənin tənzimlənməsi ilə birbaşa və ya dolayısı ilə bağlı qanunların, Prezident

fərmanlarının, hökumət qərarlarının formalaşdırılmasında fəal iştirak edir. Bundan əlavə, onlar xarici iqtisadi əlaqələrlə bağlı məsələləri həll edən hökumət və beynəlxalq komissiyaların işinə töhfə verirlər.

Gömrük Komitəsinin tənzimləmə söyləri ilə Azərbaycanın idxal olunan xarici malların təhlükəsizliyinə nəzarət sisteminin praktiki tətbiqi üçün əsas strukturlar yaradılmışdır. Bundan əlavə, gömrük tarifi və valyuta tənzimlənməsi haqqında qanun qəbul edilmişdir. Müəyyən edilmiş səhvlərin aradan qaldırılması üçün həm yerli təcrübə, həm də qlobal təcrübə nəzərə alınmaqla normativ-hüquqi aktlara müvafiq düzəlişlər edilmişdir [10].

Hazırda xarici iqtisadi əlaqələrdə islahatların aparılması istiqamətində söylər davam etdirilir. Müasir şəraitdə gömrük xidməti xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsinin əsas aspektlərinin həyata keçirilməsində mühüm rol oynayır, o cümlədən: xarici ticarət sahəsində valyuta və vergi nəzarətini gücləndirmək üçün dövlət nəzarəti funksiyalarının gücləndirilməsi və milli əmtəə istehsalçıları xarici rəqabətdən qorumaq və istehlakçıları keyfiyyətsiz məhsulların idxalından qorumaq üçün ticarət siyasəti üsullarının gücləndirilməsi [4, s.45].

Bu, Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin və onun bölmələrinin fəaliyyətinin intensivləşdirilməsini şərtləndirir. Onların diqqət mərkəzində ixrac və idxal əməliyyatlarında vəsaitlərin alınmaması və ya natamam daxil olması hallarının keyfiyyət təhlillərinin aparılması, habelə ixrac edilən malların yüklənməsindən əvvəl malların idxalı və ixracı zamanı barter əməliyyatlarını əhatə edən qiymətə nəzarət daxildir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsində, xüsusilə onun həyata keçirilməsinə nəzarətdə rolunun yaxın gələcəkdə əhəmiyyətli dərəcədə artacağı gözlənilir.

### Nəticə

Nəticə etibarilə, Azərbaycan Respublikasının gömrük sisteminin təkmilləşdirilməsi söyləri ölkənin qlobal iqtisadi inteqrasiyaya can atması ilə səs-ləşən strateji imperativ kimi ortaya çıxır. Azərbaycan Ümumdünya Ticarət Təşkilatına (ÜTT) daxil olmaq imkanını nəzərdən keçirərkən, strateji tədbirlərin və seçmə proteksionizmin həyata keçirilməsinin vacibliyini vurğulanaraq, irəliyə doğru gedən yol işıqlandırılır. Dövlət Gömrük Komitəsinin təkə ÜTT-yə

üzvüklə bağlı problemlərin həllində deyil, həm də xarici iqtisadi əlaqələrin mürəkkəbliklərinin həllində mühüm rolunu vurğulanır.

Davam edən islahatlar və qeyd olunan təşəbbüslər gömrük infrastrukturunun modernləşdirilməsi və rasionallaşdırılması, şəffaflığın, səmərəliliyin və uyğunlaşmanın təmin edilməsinə sadıqlıyı ifadə edir. Təşkilati söylərin ahəngdarlığı və xarici iqtisadi fəaliyyətlərin monitorinqi və tənzimlənməsində gömrük xidmətinin fəal rolunu mühüm əhəmiyyət kəsb edir, Azərbaycanın qlobal ticarət mənzərəsində iştirak trayektoriyasını formalaşdırır. Gömrük sistemi inkişaf etdikcə, daha rahat ticarət əməliyyatlarının asanlaşdırılmasında, milli maraqların qorunmasında və Azərbaycanın daha geniş iqtisadi inkişafına töhfə verməkdə dayaq nöqtəsinə çevrilir. Göstərilən istiqamətlər kompas rolunu oynayır və ölkəni təkə beynəlxalq standartlara cavab verən gömrük sisteminə deyil, həm də Azərbaycanı daim inkişaf edən qlobal ticarət mühitində görkəmli və möhkəm mövqeyə sövq edir.

### ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. «Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi». Bakı, —Qanun, 2012.
2. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi
3. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin 2016-cı il ərzində fəaliyyətinə dair Hesabatı
4. Hedərov K.F., Əliyev A.Ə., Nuriyev C.Q., Mehdiyev S.M. Gömrük rəsmiləşdirilməsi. Dərslük. Bakı, 2006.
5. Nuriyev C.Q. Azərbaycanın gömrük tarixi. Dərs vəsaiti. Bakı, 2007.
6. Nuriyev C.Q. Gömrük etikası. Dərs vəsaiti. Bakı, 2007.
7. Şəkəraliyev A.Ş., Nuriyev C.Q., Əliyev A.Ə., Şəkəraliyeva Z.A. Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi. Dərslük. Bakı: "İqtisad Universiteti" Nəşriyyatı – 2018. -292 səh.
8. Yadigarov T.A.. "Gömrük statistikasını və müasir informasiya texnologiyaları" (Monoqrafiya). Bakı, «Avropa» nəşriyyatı, 2020, -520 səh.
9. [www.customs.gov.az](http://www.customs.gov.az)
10. <https://iqtisadiyyat.com/az/pages/5/news/45>

## XÜLASƏ

Məqalədə Azərbaycanın gömrük sisteminin səmərəliliyini və effektivliyini artırmaq üçün mühüm strategiyalar araşdırılır. O, ÜTT-yə üzvlük, seçmə proteksionizm və milli qanunvericiliyin uyğunlaşdırılması ilə bağlı problemlər və imkanları həll edən taktiki və strateji tədbirləri araşdırır. Müzakirələr ardıcıl təşkilati səylərin zəruriliyini, Dövlət Gömrük Komitəsinin rolunu, xarici iqtisadi əlaqələr kontekstində aparılan islahatları əhatə edir. Məqalədə gömrük xidmətinin xarici iqtisadi fəaliyyətin monitorinqində artan rolu proqnozlaşdırılır, daim dəyişən global ticarət mənzərəsində tənظیمləyici təkamülün əhəmiyyəti vurğulanır.

**Açar sözlər:** *Azərbaycan, gömrük, ticarət, gömrük sistemi, DGK*

**Jafarzade Ilkin Jamaleddin**

**Baku State University**

**Directions for improving the customs system of the Republic of Azerbaijan**

### SUMMARY

The article examines important strategies to increase the efficiency and effectiveness of the customs system of Azerbaijan. It examines tactical and strategic measures that address the challenges and opportunities associated with WTO membership, selective protectionism, and harmonization of national legislation. Discussions cover the need for consistent organizational efforts, the role of the State Customs Committee, and reforms in the context of foreign economic relations. The article predicts the increasing role of the customs service in monitoring foreign economic activity, and emphasizes the importance of regulatory evolution in the ever-changing global trade landscape.

**Keywords:** *Azerbaijan, customs, trade, customs system, SCC*

**Джафарзаде Илькин Джамаледдин**

**Бакинский Государственный Университет**

**Направления совершенствования**

**таможенной системы Азербайджанской**

**Республики**

### РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются важные стратегии повышения эффективности и результативно-

сти таможенной системы Азербайджана. В нем рассматриваются тактические и стратегические меры, направленные на решение проблем и возможностей, связанных с членством в ВТО, избирательным протекционизмом и гармонизацией национального законодательства. Обсуждаются необходимость последовательных организационных усилий, роль Государственного таможенного комитета, реформирование в контексте внешнеэкономических связей. В статье прогнозируется возрастание роли таможенной службы в контроле за внешнеэкономической деятельностью, а также подчеркивается важность эволюции регулирования в постоянно меняющемся глобальном торговом ландшафте.

**Ключевые слова:** *Азербайджан, таможня, торговля, таможенная система, ГТК.*